

'DRINKEN ZÛLT GIJ!'

PLAATS EN BETEKENIS VAN DE VOLKENPROFETIEËN IN JEREMIA 46-51

H.G.L. Peels

1. Onbekend - onbemind?

In de praktijk van prediking, pastoraat en catechese krijgen de volkenprofetieën van Jeremia 46-51 niet of nauwelijks een plaats. De redenen laten zich gemakkelijk raden. Terecht rekent een recent commentator deze hoofdstukken tot de meest raadselachtige van het boek Jeremia¹. Talrijk zijn de vragen waarvoor deze profetieën ons stellen, gering is de hoeveelheid plausibele antwoorden die het onderzoek heeft opgeleverd. Zowel de rijk geschakeerde beeldtaal als de vele zinspelingen op ons onbekende gebeurtenissen intrigeren de exegeet. Meermalen is onduidelijk wanneer, waar, tot wie en waarom de profetie werd uitgesproken. Niet alleen de moeilijkheidsgraad maar ook het kerugmatisch gehalte heeft weinig bijgedragen aan de populariteit van de volkenprofetien. Menige oudtestamenticus proeft achter de vlamme oordeelsscènes in deze profetieën kwalijke emoties en een nationalistisch geborneerd denken, en typeert deze gedeelten als vrucht van 'valse' profetie of in elk geval als teksten ergens aan de periferie van de profetische boodschap. Het is de vraag welke theologische waarde men aan zulke onaantrekkelijke teksten nog kan toekennen.

Deze en dergelijke problemen zullen we met dit artikel in vogelvlucht verkennen.² Na een beknopte weergave van de structuur van de bundel in Jeremia 46-51 gaan wij nader in op respectievelijk de authenticiteit, de achtergrond en de plaats van deze profetieën. Deze volgorde van bespreking is niet willekeurig, maar weerspiegelt min of meer

1 D.R. Jones, *Jeremiah* (New Century Bible Commentary, 1992), 484: 'These chapters compete for the reputation of being the most puzzling in the book of Jeremiah, and no confident conclusions can be expected in respect of date, authorship, purpose or the history of transmission'.

2 Dit artikel bevat een lichte bewerking van een oratie die bij de rectoraatsoverdracht aan de Theologische Universiteit te Apeldoorn in september 1997 werd uitgesproken.

de voortgang in de wetenschappelijke bestudering van deze capita.³ In de vroegste fase van het onderzoek (eind 19^e - begin 20^e eeuw) domineerde het literair-kritische denken, met de vraag naar het auteurschap en de datering. Sinds de jaren dertig en veertig van onze eeuw kreeg men meer oog voor de implicaties van het feit dat collecties volkenprofetieën in de boeken van vrijwel alle schriftpropheten voorkomen, en dat deze dus bepaald geen marginaal verschijnsel in het Oude Testament vormen. In deze tweede onderzoeksfase richtte het genre- en traditiekritisch onderzoek zich met veel energie en soms fantasie op de vorm en herkomst van deze profetieën. Sinds de jaren zeventig ziet men in de jongste fase van het onderzoek een intensivering van met name redactiekritische vraagstellingen betreffende de plaats en functie van de volkenprofetieën in de eigen literaire context. Tenslotte pogen wij via een analyse van de theologische motieven die aan de volkenprofetieën ten grondslag liggen de betekenis van deze weinig bekende en weinig gewaardeerde schriftgedeelten beter te verstaan.

2. Structuur van de volkenprofetieën

Met felle kleuren en in alle toonaarden wordt in deze zes capita negen volken de ondergang aangezegd. Het is YHWH Zebaot zelf die de vernietiging voltrekt of daartoe vijanden oproept! De bundel opent met een dubbele profetie tegen Egypte (Jer. 46) en sluit af met een lange profetie tegen Babel, die maar liefst twee hoofdstukken inneemt (Jer. 50-51). Redactioneel wordt de eenheid van de bundel gemarkeerd door een samenvattend opschrift aan het begin ('Hetgeen als woord van YHWH kwam tot de profeet Jeremia over de volken', Jer. 46:1) en aan het einde de vermelding van Jeremia's opdracht aan Seraja om het boek met de profetie tegen Babel te lezen en in de Eufraat te laten zinken, waarop een afsluitende zinsnede volgt ('Tot hiertoe de woorden van Jeremia', Jer. 51:64). Tussen de profetie tegen Egypte aan het begin en die tegen Babel aan het slot ontvangen zeven andere volken een oordeelswoord: Filistea (Jer. 47), Moab (Jer. 48), Ammon, Edom, Aram, Kedar en Elam (Jer. 49).

Het valt op hoeveel beelden, motieven en thema's deze profetieën gemeen hebben: de beker van het gericht die gedronken moet worden (Jer. 48:26, 49:12, 51:7, 51:39), het woedende zwaard Gods (46:10,14, 47:6v., 48:2, 49:37, 46:16, 50:16, 35vv.)⁴, de toorni-

3 Vergelijk naast de commentaren ook enkele dissertaties die aan Jeremia's volkenprofetieën gewijd zijn: L.H.K. Bleeker, *Jeremia's profetieën tegen de volkeren* (Cap. XXV, XLVI-XLIX), Groningen 1891; E. Coste, *Die Weissagungen des Propheten Jeremias wider die fremden Völker. Eine kritische Studie über das Verhältnis des griechischen Textes der LXX zum masorethischen Texte*, Leipzig 1895; L.C. Hay, *The Oracles Against the Foreign Nations in Jeremiah 46-51*, Nashville 1960; C. de Jong, *De volken bij Jeremia. Hun plaats in zijn prediking en in het boek Jeremia*, Kampen 1978 en B. Huwylar, *Jeremia und die Völker. Untersuchungen zu den Völkerversprüchen in Jeremia 46-49* (Forschungen zum Alten Testament, 20), Tübingen 1997.

4 Cf. P. Volz, *Der Prophet Jeremia* (Kommentar zum Alten Testament, 1928), 389v.

ge gramschap van God, het plan van God, het koningschap van God, de notie van de tijd of de dag des toorns, het volk uit het Noorden, de schrik van rondom, de aanvliegende gier, de uitslaande brand, etc.⁵ Opmerkelijk zijn ook de vele doublures, tekstgedeelten die letterlijk overeenstemmen met passages elders in het boek Jeremia (vooral met Jeremia 4-6 en 30v.)⁶. Tevens hebben deze teksten veel gemeen met volkenprofetieën bij Jesaja en Obadja.

Ofschoon ongelijksoortig voor wat betreft omvang, vorm en inhoud, kunnen de volkenprofetieën bij Jeremia thematisch en redactioneel toch als een eenheid beschouwd worden. Wel bestaat dit geheel uit twee delen, omdat de profetie tegen Babel in Jeremia 50-51 in diverse opzichten afwijkt van de rest van de bundel. In Jeremia 46-49 is Babel de onderdrukker der volken, de grote 'vijand uit het Noorden'; in Jeremia 50-51 is Babel het slachtoffer der volken, voornamelijk van de Meden, de nieuwe 'vijand uit het Noorden'. Vervolgens is de profetie tegen Babel buitenproportioneel vergeleken met de andere volkenprofetieën. Tenslotte is alleen in de profetie tegen Babel expliciet sprake van het geweld tegen en de bevrijding van Israël.

De volgorde van de volkenprofetieën in Jeremia 46-51 zal niet willekeurig zijn, maar het is nog niet zo eenvoudig om de precieze ratio daarvan vast te stellen. Men heeft zowel aan een chronologische als aan een geografische ordening gedacht. De eerste optie is afhankelijk van de datering van elk van de profetieën, waarvoor de gegevens echter meermalen ontbreken. De bundel zelf presenteert zich als een verzameling profetieën die uitgesproken zijn tussen het vierde jaar van Jojakim (Jer. 46:2) en het vierde jaar van Zedekia (Jer. 51:59), dus tussen 605 en 594 v.Chr., de periode van de expansie van het Nieuw-Babylonische wereldrijk. Veel meer kan hieruit verder niet worden afgeleid.⁷ Andere exegeten opteren daarom voor een geografische ordening in Jeremia 46-51, en zien een beweging van het zuiden naar het westen en vervolgens van het oosten naar het noorden.⁸ Ook deze indeling kan ons maar moeilijk overtuigen. Onmiskenbaar is wel de betekenis van de positionering van Egypte op de eerste en van Babel op de laatste plaats in de bundel. Het betreft de twee grote antagonisten die de wereld van Jeremia's dagen beheersen. De Nijl en de Eufraat overstromen geregeld de wereld rond-

5 Cf. D.R. Jones, a.w., 487.

6 Zie A. Marx, 'A propos des doublets du livre de Jérémie. Réflexions sur la formation d'un livre prophétique', in: J.A. Emerton (ed.), *Prophecy* (Fs G. Fohrer), Berlin / New York 1980, 106-120.

7 Een duidelijk chronologisch systeem ontbreekt; zo lijkt bijvoorbeeld Jeremia 47 betrekking te hebben op gebeurtenissen die eerder plaatsvonden dan die waarover in Jeremia 46 sprake is, cf. B.J. Oosterhoff, *Jeremia. Deel 1* (Commentaar op het Oude Testament, 1990), 61. Vergelijk ook A. Dicou, 'De structuur van de verzameling profetieën over de volken in Jeremia 46-51', *Amsterdamse Cahiers voor Exegese en Bijbelse Theologie* 10 (1989), 84-87.

8 Zo bijv. G. Fohrer, 'Vollmacht über Völker und Königreiche (Jer 46-51)', in: id., *Studien zu alttestamentlichen Texten und Themen (1966-1972)* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 155), Berlin / New York 1981, 44-52.

om. Israël moet buigen onder de invasie vanuit Egypte in 609 (farao Necho) en diverse malen onder invasies vanuit Babel na 605 (koning Nebukadnezar). In de eb-en-vloed beweging van de grootmachten gaan de kleine volken van de Oriënt op en neer, komen ze boven en gaan ze (ten) onder. Visionair schouwt nu de profeet dat zowel Egypte als Babel eens zélf zullen moeten buigen, voor de God van Israël, en in hun kielzog de gehele volkerenwereld.⁹ Maar Babel als laatste, en Babel het meeste.

3. Authenticiteit van de volkenprofetieën

De eerste vraag die in het onderzoek van Jeremia 46-51 gesteld werd en sindsdien voor veel hoofdbreken heeft gezorgd, is die naar het auteurschap van deze profetieën. Nu is weliswaar op een aantal plaatsen sprake van het woord van YHWH dat tot de profeet Jeremia kwam of dat God door de dienst van Jeremia sprak, en evenzo verwijzen opschrift (46:1) en onderschrift (51:64) van de bundel naar deze profeet, maar de mogelijkheid van latere uitbreiding of toevoeging is hiermee niet uitgesloten, nog afgezien van het feit dat volgens velen de genoemde notities slechts van redactionele aard zijn en niet een auteurschap in de huidige betekenis van het woord willen aanduiden. In zijn studie 'Die Reden des Buches Jeremia gegen die Heiden. XXV. XLVI-LI' uit 1888, een artikel dat naar algemeen gevoelen het onderzoek naar de volkenprofetieën van het Oude Testament heeft geïnaugureerd, schrijft F. Schwally dat Jeremia onmogelijk de auteur van Jeremia 46-51 kan zijn.¹⁰ In zijn spoor gaan andere coryfeeën van het literair-kritische onderzoek zoals K. Budde, B. Duhm, A. Kuenen, J. Skinner en P. Volz, die allen de zogenaamde echtheidsvraag negatief menen te moeten beantwoorden.

De argumentatie die deze geleerden hierbij hanteren (die men overigens tot op heden toe in studies over Jeremia 46-51 wel aantreft) is zowel stilistisch als theologisch van aard. De opbouw en taal van de volkenprofetieën zijn - in de woorden van Schwally - 'unruhig und verworren, voll Wiederholungen, ohne jede Disposition', 'während der echte Jeremia klar und ruhig entwickelt'¹¹. De veronderstelde ontleningen aan andere bijbelboeken versterken dit negatieve oordeel. De profetie over Babels ondergang in Jeremia 50-51 botst inhoudelijk, zo stelt men, met Jeremia's doorgaande prediking over Babel als Gods 'hamer', Gods strafinstrument. Zwaarwegender nog is het theologische verschil dat men ziet tussen het godsbeeld van de 'echte' Jeremia en dat van de auteurs van de volkenprofetieën. Jeremia spreekt in de naam van de verheven God van het ver-

9 Cf. D.L. Christensen, *Prophecy and War in Ancient Israel. Studies in the Oracles against the Nations in Old Testament Prophecy*, Berkeley 1989; id., 'In Quest of the Autograph of the Book of Jeremiah: A Study of Jeremiah 25 in Relation to Jeremiah 46-51', *Journal of the Evangelical Theological Society* 33 (1990), 145-153.

10 F. Schwally, 'Die Reden des Buches Jeremia gegen die Heiden. XXV. XLVI-LI', *Zeitschrift für die alttestamentlichen Wissenschaft* 8 (1888), 177-216.

11 A.art., 206.

bond, die oproept tot boete en bekering en die Israëls ongehoorzaamheid straft. Geheel anders is de 'Rachegott' van de volkenprofetieën die slechts uit is op de vernietiging van de andere volken en die Israël ongemoeid laat.¹² Zedelijk-religieuze motivatie staat hier diametraal tegenover particularistisch nationalisme, aldus deze exegeten.

Nu is op elk van deze argumenten heel wat af te dingen.¹³ Over de literaire kwaliteiten van de volkenprofetieën wordt vandaag de dag geheel anders gedacht. Ook heeft men meer oog gekregen voor de betekenis van doubletten in het kader van actualisering en herinterpretatie van teksten. Inhoudelijke inconsistenties blijken te kunnen verdwijnen bij een nauwkeurige exegese, die bovendien rekening houdt met voortgang in de geschiedenis en de wisseling van situatie en adressering in de profetie. Het gesuggereerde verschil in godsbeeld hangt bij nader inzien meer samen met de eigen theologische vooronderstellingen dan met de feitelijke tekstgegevens. Onbewust werkte het totaalbeeld door, dat men zich tevoren van de oudtestamentische profetie reeds had gevormd. Sinds het werk van J. Wellhausen en B. Duhm werden in het oudere onderzoek de voor-exilische profeten voornamelijk beschouwd als onheilspredikers tegen Israël, ethisch-religieuze genieën die met hun nieuwe ideeën haaks stonden op het patriotisme van de Israëlitische volksreligie. Hierdoor kwamen de profetieën tegen de vreemde volkeren bij voorbaat in een kwaad daglicht te staan, en moesten deze wel als laat en niet-authentiek worden uitgerangeerd, omdat zij immers, zo meende men, impliciete heilsprofetieën voor Israël vormen.¹⁴

De discussie over het jeremiaanse auteurschap van Jeremia 46-51 krijgt tot op heden in de literatuur veel aandacht. De meeste geleerden neigen er nu toe om een kleiner of groter deel van deze bundel toch aan Jeremia zelf toe te kennen. Vele profeten hebben immers woorden tegen vreemde volken gesproken; Jeremia zal daarop geen uitzondering hebben gevormd. 'Tot een profeet voor de volkeren heb Ik u gesteld', zo luidt het roepingsbericht van Jeremia (Jer. 1:4,10). God zendt Jeremia tot de volken om hen de beker met de wijn der gramschap te laten drinken (Jer. 25:15). Baruch schrijft in een boekrol alle woorden die God tot Jeremia gesproken heeft 'over Israël, Juda en alle volken' (Jer. 36:2). Dit neemt niet weg, dat er goede redenen kunnen zijn om gedeelten van

12 Zo stelt bijvoorbeeld H. Barthke, 'Jeremia der Fremdvölkerprophet', *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 53 (1935), 231: 'Auch als Fremdvölkerprophet hätte Jeremia Jahwe richten, nicht rächen lassen'.

13 Zie bijv. G.Ch. Aalders, *Oud-testamentische Kanoniek*, Kampen 1952, 230v. en B.J. Oosterhoff, a.w., 60.

14 Cf. F. Fechter, *Bewältigung der Katastrophe. Untersuchungen zu ausgewählten Fremdvölkersprüchen im Ezechielbuch* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 208), Berlin / New York 1992, 6v. en J.H. Hayes, 'The Usage of Oracles against Foreign Nations in Ancient Israel', *Journal of Biblical Literature* 87 (1968), 81-92.

de volkenprofetieën toch van een latere datering te voorzien. 'Aan de hoofdst. 46-51 schijnen vele handen te hebben gewerkt en het is niet meer te achterhalen wanneer de laatste is geweest. In elk geval vele decennia na de dood van de profeet', zo meent bijvoorbeeld B.J. Oosterhoff.¹⁵ Een probleem is wel dat de criteria voor de vaststelling van de authenticiteit over het algemeen moeilijk objectief zijn te noemen, en al snel op cirkelrederingen berusten.¹⁶

In het moderne onderzoek klinkt dan ook steeds vaker de vraag of de kwestie van het auteurschap eigenlijk wel zo relevant is. Zo stelt K.A.D. Smelik voor om de speurtocht naar de *ipsissima verba* van de profeet te staken en het onderzoek te concentreren op de literaire figuur 'Jeremia'.¹⁷ R.P. Carroll, een gerenommeerd Jeremia-commentator, interpreteert het boek Jeremia als een latere bundeling van in de loop der tijd aangegroeid, zeer divers gedachtegoed dat bijeen wordt gehouden door de 'idee' van de profeet Jeremia.¹⁸ Nu zullen wij enerzijds inderdaad ten aanzien van de authenticiteit van de volkenprofetieën met een bescheiden oordeel moeten volstaan, wel beseffend dat onze begrippen van auteurschap en auteursrechten niet zomaar toepasbaar zijn op de productie en traditie van teksten in de oudheid. Het is niet zonder betekenis dat van zelfs complete bijbelboeken de auteur(s) en de tijd van ontstaan ons onbekend zijn. Anderzijds zijn wij van mening dat het moderne onderzoek gevaar loopt een zodanige kloof te creëren tussen de historische en de literaire Jeremia, dat de eerste achter de laatste verdwijnt. Wanneer de tekst steeds meer wordt losgekoppeld van de historische tekstreferenties staat het licht op groen voor speculatieve reconstructies die uitgaan van een ideologische annexatie van de figuur van Jeremia door latere religieuze kringen, welke zijn boodschap naar eigen believen corrigeerden en redigeerden.¹⁹ Kortom, de vraag naar de authenticiteit van de volkenprofetieën - hoe gecompliceerd ook - blijft zowel hermeneutisch als theologisch terdege van belang.

15 A.w., 61.

16 K.A.D. Smelik, 'De functie van Jeremia 50 en 51 binnen het boek Jeremia', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 41 (1987), 265v.

17 A.art., 266.

18 R.P. Carroll, *From Chaos to Covenant. Uses of Prophecy in the Book of Jeremiah*, London 1981; id., 'Intertextuality and the Book of Jeremiah: Animadversions on Text and Theory', in: J.C. Exum / D.J.A. Clines, *The New Literary Criticism and the Hebrew Bible* (Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series, 143), Sheffield 1993, 55-78; id., *Jeremiah* (Old Testament Library, 1986). Cf. W. McKane, *Jeremiah* (International Critical Commentary, 1996), clxxi.

19 Cf. twee recente dissertaties over Jeremia, die terzake tegenovergestelde standpunten innemen: J. Dubbink, *Waar is de HEER? Dynamiek en actualiteit van het woord van JHWH bij Jeremia*, Gorinchem 1997, en H. Lalleman - de Winkel, *Jeremiah in Prophetic Tradition. An Examination of the Book of Jeremiah in the Light of Israel's Prophetic Traditions* (Contributions to Biblical Exegesis and Theology, 26), Leuven 2000.

4. Achtergrond van de volkenprofetieën

Van niet minder belang is de vraag naar de achtergrond en herkomst van de volkenprofetieën. Onmiskienbaar is Jeremia niet de innovator van het verschijnsel 'volkenprofetie' geweest, maar sluit hij aan bij bepaalde tradities. Tegenover Hananja maakt Jeremia zelf hiervan gewag door te spreken over profeten vanouds die 'over machtige landen en grote koninkrijken geprofeteerd hebben van oorlog, rampspoed en pest' (Jer. 28:8). De boeken van vrijwel alle schriftprofeten bevatten volkenprofetieën, die onderling veel motieven en beelden gemeenschappelijk hebben. Van welke aard was deze profetische traditie en in welke context moeten wij ons de overdracht van deze profetieën indenken? Het is onwaarschijnlijk dat Jeremia reizen naar het buitenland maakte om aldaar te gaan profeteren. Alles wijst erop dat hij de volkenprofetieën in de regel te Jeruzalem, ten overstaan van het volk Israël, heeft uitgesproken. Maar hoe moeten we ons dat concreet voorstellen? Kan er meer gezegd worden over de originele en de actuele 'Sitz im Leben' van de volkenprofetieën? In het vorm- en traditiekritisch onderzoek, dat vooral sinds de jaren dertig van deze eeuw goed op gang kwam, heeft men hoofdzakelijk drie lijnen getrokken: de relatie tussen de volkenprofetie en de cultus, de relatie tussen de volkenprofetie en de oorlogsvoering, en de relatie tussen de volkenprofetie en het verdragsrecht.

Aan de onderwaardering van de volkenprofetie als een laat product van profetenepigonon kwam een abrupt einde toen de initiator van de vormkritiek, H. Gunkel, op grond van een 'gattungsgeschichtliche' analyse als zijn mening te kennen gaf dat de volkenprofetie niet de jongste maar de oudste vorm van profetie is.²⁰ De voordracht van een volkenprofetie plaatst hij in de cultische setting van een bidstond vóór een krijgstoet, of van een klaagfeest na een nederlaag. Deze gedachten werden, zij het in verschillende uitwerking, al snel gemeengoed in de toenmalige oudtestamentische wetenschap. Nieuwe termen als 'cultusprofeten' en 'profetische liturgieën' deden hun intrede. Veel invloed kreeg S. Mowinckel die het nieuwjaarsfeest in de herfst interpreteerde als het feest van het koningschap van YHWH als Heer van de kosmos, wiens troonsbestijging tevens het gericht over vijandige chaosmachten betekende. Mythisch-cultische elementen van dit troonsbestijgingsfeest zouden profeten hebben verwerkt in hun volkenprofetieën.²¹ Een stap verder nog gaat H.G. Reventlow, die een profetisch vloekritueel in het raam van verbondsfeesten postuleert. Hij verwijst daarbij naar de door A. Bentzen onderzochte Egyptische 'vervloekingsteksten', spreuken tegen vijandige volken en vorsten geschreven op aardewerk, dat in een vervloekingsritueel ceremonieel werd gebroken met de

20 H. Gunkel, *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Literatur Israels*, Göttingen 1985⁴, xxxii-xxxiii.

21 S. Mowinckel, *Psalmenstudien II*, Amsterdam 1961, 71-73.

bedoeling de kracht van potentiële vijanden magisch te breken.²² Nu geven de volkenprofetieën zelf nergens een expliciet signaal af van een cultische herkomst of functie. Wel weten we van activiteiten van Jeremia in of nabij de tempel. Het is niet onmogelijk dat de volkenprofetieën in een cultische context, bijv. tijdens het loofhuttenfeest, een plaats hebben gehad, maar een sluitende bewijsvoering ontbreekt vooralnog.

Een geheel andere achtergrond zien sommige exegeten, met name zij die behoren tot de zgn. Harvard-school van F.M. Cross, in de oorlogsvoering. In het oude Nijle Oosten kende men de praktijk van vloekwoorden tegen vijandige volken in het kader van de oorlog, zoals bijvoorbeeld reeds de Mari-teksten uit de 18e eeuw v.Chr. laten zien. Het constante element van de volkenprofetieën lijkt de militaire fraseologie te zijn.²³ De geschiedenis van Bileam (Num. 22-24) toont inderdaad hoe men profetische vloekspreuken kon gebruiken om voor de aanvang van de strijd de vijand als het ware te paralyseren. Ook elders in het Oude Testament blijken regelmatig profeten te zijn betrokken bij de oorlogsvoering (cf. bijv. 1 Kon. 20 of 2 Kon. 3). In navolging van G. von Rad worden de volkenprofetieën gerelateerd aan de traditie van de heilige oorlog en de notie van de Yom YHWH, de dag waarop God zelf de vijanden van Israël zal vernietigen.²⁴ Ook wijst men op teksten als Psalm 2 en 110, waarin vijandige volken worden opgeroepen te buigen voor Sions vorst, die geacht wordt een universeel koningschap te bekleden. Hoewel wij literaire beïnvloeding zeker voor mogelijk houden, komt het ons toch onwaarschijnlijk voor dat de volkenprofetieën een theologische transformatie van de oude oorlogsorakels zouden zijn. Veel volkenprofetieën richten zich namelijk tot volken waarmee Israël niet in oorlog is of zelfs niet in oorlog kan komen (zoals Elam in de profetie van Jer. 49:34-39). Bovendien ligt in veel gevallen de reden van het gericht over de volken niet in hun agressieve houding tegenover Israël.

Een derde lijn van uitleg treffen we aan bij geleerden die door de publicaties van G.E. Mendenhall, F.C. Fensham, D.R. Hillers e.a. overtuigd zijn van de grote invloed van het oudoosterse verdragsdenken.²⁵ Verdragen, gesanctioneerd met reeksen vervloe-

22 H.G. Reventlow, *Das Amt des Propheten bei Amos* (Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, 80), Göttingen 1962, 56-75; id., *Wächter über Israel. Ezechiel und seine Tradition* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 82), Berlin 1962, 134-157.

23 Cf. M. Sæbø, *Sacharja 9-14. Untersuchungen zu Text und Form* (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament, 34), Neukirchen-Vluyn 1969; R. Bach, *Die Aufforderungen zur Flucht und zum Kampf im alttestamentlichen Prophetenspruch* (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament, 9), Neukirchen 1962.

24 Cf. G. von Rad, *Der Heilige Krieg im alten Israel* (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments, 20), Zürich 1951.

25 Cf. de samenvatting van het onderzoek in de belangwekkende monografie van D.J. McCarthy, *Treaty and Covenant. A Study in Form in the Ancient Oriental Documents and in the Old Testaments* (Analecta Biblica 21), Rome 1981³.

kingen, structureerden en bezegelden de internationale betrekkingen van die dagen. Aldus kon de verhouding tussen suzerein en vazal ondubbelzinnig worden vastgelegd. Talrijk zijn de parallellen tussen conventionele verdragsvervloeking en profetische onheilswoorden. Niet alleen hebben de profeten het stereotiepe vloekmateriaal verwerkt in de articulatie van hun volkenprofetieën, maar ook dient men de concrete aanleiding van deze profetieën te zoeken in het schenden van verdragen die Israël met de andere volken had gesloten. Zo veronderstelt bijvoorbeeld T.G. Smothers achter de volkenprofetieën van Jeremia 46-49 de gedachte van het *imperium Dei*: God is de suzerein, Nebukadnezar is zijn knecht en de volken rebelleren door de met Babel gesloten verdragen te verbreken.²⁶ Een probleem voor de interpretatie van de volkenprofetie als een uitgewerkte verdragsvervloeking is wel, dat in Jeremia 46-51 nergens - ook niet impliciet - sprake is van een gesloten dan wel geschonden verdrag.

Resumerend kan gesteld worden dat het genre- en traditiekritisch onderzoek van de volkenprofetieën, mede geïnspireerd door de vergelijking met parallellen uit de Umwelt, verhelderende en soms verrassende gezichtspunten heeft opgeleverd die bijdragen aan een beter verstaan van functie en context van vervloeking aan het adres van de vijand. De vraag tegen welke achtergrond de volkenprofetieën in concreto zijn te plaatsen, blijft echter nog steeds open. Het blijkt tot nu toe niet mogelijk deze profetieën, die in al hun variatie literatuur *sui generis* zijn, formeel of contextueel met een unificerende definitie te interpreteren.

5. Plaats van de volkenprofetieën

Gelet op de recente ontwikkelingen in de bijbelse hermeneutiek²⁷ bevreemdt het niet dat ook in het onderzoek naar de oudtestamentische volkenprofetieën de laatste decennia een steeds groter accent wordt gelegd op de synchrone tekstanalyse. Daarbij blijkt het niet langer mogelijk om de bundel van Jeremia 46-51 geïsoleerd, als een secundaire appendix, te behandelen. De plaats van dit deel in het geheel van het boek Jeremia, de functie van deze plaatsing en de mogelijke redactionele intenties hierachter krijgen almeer de aandacht van de exegeten. We raken hiermee aan een breed terrein van zowel tekstkritische als redactiekritische problemen die we vanwege de omvang en de gecompliceerdheid ervan slechts aanduidenderwijs kunnen bespreken.

26 T.G. Smothers, 'A Lawsuit against the Nations: Reflections on the Oracles against the Nations in Jeremiah', *Review and Expositor* 85 (1988), 545-554; id. (e.a.), *Jeremiah 26-52* (Word Biblical Commentary 27, 1995), 275-277.

27 Cf. H.G.L. Peels, 'Ontwikkelingen in de bijbelse hermeneutiek', *Theologia Reformata* 40 (1997), 72-95.

Zoals bekend zijn er aanzienlijke verschillen in omvang en ordening van de stof tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst van het boek Jeremia.²⁸ De al oude discussie welke van deze twee teksten de prioriteit heeft, kwam in een nieuwe fase toen in Chirbeth Qumran twee verschillende soorten Hebreeuwse Jeremia-teksten werden gevonden, een protomasoretische tekst (2 QJer, 4QJer^a en 4 QJer^c) en een tekst die grote gelijkenis vertoont met de veronderstelde Septuaginta-Vorlage (4QJer^b en 4QJer^d).²⁹ De Septuaginta plaatst de volkenprofetieën niet aan het einde, maar in het midden van het boek, na Jeremia 25:1-13. Dit is een gedeelte waarin Jeremia Juda en de volken het oordeel aanzegt, dat voltrokken zal worden door de vijand uit het Noorden. Daarop volgen de volkenprofetieën, maar in een andere volgorde dan in de Masoretische tekst: Elam, Egypte en Babel, en daarna de kleinere volken. De afsluiting van dit geheel wordt in de Septuaginta gevormd door het bekervisioen van Jeremia 25:15vv., waarin de profeet de beker met de wijn der gramschap uit Gods hand moet aannemen om die aan alle volken te drinken te geven - een beeldend resumé van de volkenprofetieën. Tamelijk unaniem acht men de structuur van de Septuaginta origineler dan die van de Masoretische tekst, mede omdat de Septuaginta dezelfde dieldeling vertoont die we ook bij andere profeten aantreffen: eerst een blok onheilsprofetieën tegen Israël, dan gerichtspofetieën tegen de volken, en tenslotte heilsprofetieën voor Israël. De volkenprofetieën vormen in deze structuur de voorwaarde voor en de inleiding tot Israëls herstel.

Toch blijven op dit punt vragen over. De aansluiting van de volkenprofetieën bij Jeremia 25:1-13 is niet zonder problemen; hetzelfde geldt voor de relatie met 25:15vv.

28 Hierover is een uitgebreide literatuur voorhanden. Uit recente tijd zie o.a. P.-M. Bogaert, 'Le livre de Jérémie en perspective: les deux rédactions antiques selon les travaux en cours', *Revue Biblique* 101 (1994), 363-406; B. Gosse, 'La place primitive du recueil d'Oracles contre les Nations dans le livre de Jérémie', *Biblische Notizen* 74 (1994), 28-30; idem, 'Jérémie XLV et la place du recueil d'Oracles contre les Nations dans le livre de Jérémie', *Vetus Testamentum* 40 (1990), 145-151; A. Schenker, 'La redaction longue du livre de Jérémie doit-elle être datée au temps des premiers hasmonéens?', *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 70 (1994), 281-293; J.W. Watts, 'Text and Redaction in Jeremiah's Oracles against the Nations', *Catholic Biblical Quarterly* 54 (1992), 432-447; E. Tov, 'The Literary History of the Book of Jeremiah in Light of its Textual History', in: idem, *The Greek and Hebrew Bible. Collected Essays on the Septuagint* (Vetus Testamentum Supplements 72), Leiden 1999, 363-384; G.L. Archer, 'The Relationship between the Septuagint Translation and the Masoretic Text in Jeremiah', *Trinity Journal* 12 (1991), 139-150; F.D. Hubmann, 'Bemerkungen zur älteren Diskussion um die Unterschiede zwischen MT und G im Jeremiabuch', in: W. Gross (Hg.), *Jeremia und die »deuteronomistische Bewegung«* (Bonner Biblische Beiträge, 98), Weinheim 1995, 263-270; C.J. Sharp, "'Take Another Scroll and Write". A Study of the LXX and the MT of Jeremiah's Oracles Against Egypt and Babylon', *Vetus Testamentum* 47 (1997), 487-509.

29 Cf. E. Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible*, Minneapolis, Assen/Maastricht 1992, 319-327.

Het is veelzeggend dat sommige geleerden het bekervisioen niet als afsluiting maar als introductie van de bundel volkenprofetieën beschouwen. Ook moet gezegd worden dat een verplaatsing van de volkenprofetieën van het midden naar het slot van het boek minder begrijpelijk is dan de omgekeerde operatie. Bovendien wijkt de volgorde van de volkenprofetieën in de Septuaginta duidelijk af van de volgorde in het bekervisioen, die vrijwel gelijk is aan die van de ordening in de Masoretische tekst. Een probleem is ook dat in de structuur van de Septuaginta de uitvoerig beschreven ondergang van Babel middenin het boek Jeremia staat, terwijl in de daaropvolgende tweede helft van het boek datzelfde Babel nog steeds als Gods strafinstrument over Israël fungeert.

Recentelijk hebben diverse exegeten zoals A. Rofé, S.R. Seitz, G. Fischer en B.J. Oosterhoff dan ook opnieuw het pleit gevoerd voor de prioriteit van de Masoretische tekst.³⁰ Volgens Oosterhoff berust de plaatsing van de volkenprofetieën in de Septuaginta op een misverstaan van zowel het eerste als het tweede gedeelte van Jeremia 25. Tekstelementen in Jeremia 25 die rechtstreeks naar de volkenprofetieën verwijzen ziet hij als latere toevoegingen (vs. 13 en vs. 26b). Toch zijn er ons inziens teveel formele en inhoudelijke correspondenties tussen het bekervisioen van Jeremia 25 en de bundel volkenprofetieën in Jeremia 46-51 om een relatie tussen deze beide gedeelten geheel te ontkennen, zoals Oosterhoff doet. De wijn in de beker die Jeremia de volken reikt is het gericht dat hij verkondigt in de brede uitwaaiering van zijn volkerenprofetieën. Het lijkt ons echter niet waarschijnlijk dat de speurtocht naar een oorspronkelijke literaire eenheid van deze gedeelten en vervolgens naar de reden van een latere ontkoppeling in de eindredactie van het boek Jeremia tot echt bevredigende resultaten zal kunnen leiden.

Nader onderzoek naar de plaats van de volkenprofetieën in de Masoretische tekst van Jeremia is zeker gewenst. Interessante lijnen zijn al getrokken door exegeten als J.G. McConville, die in de theologie van het nieuwe verbond in Jeremia 30-33 de sleutel zoekt voor het verstaan van de volkenprofetieën (met name die over Babel)³¹ en ook door C.R. Seitz, die een parallellisering van Mozes en Jeremia, de eerste en laatste grote profeet, als 'Leitmotif' van een deuteronomistische redactie aanneemt. Cruciaal is volgens Seitz de exegese van Jeremia 45 (de belofte aan Baruch), die in zekere zin een brugfunctie vervult en feitelijk de bundel volkenprofetieën introduceert.³²

30 G. Fischer, 'Jer 25 und die Fremdvölkersprüche: Unterschiede zwischen hebräischem und griechischem Text', *Biblica* 72 (1991), 474-499; B.J. Oosterhoff, a.w., 64-72; A. Rofé, 'The Arrangement of the Book of Jeremiah', *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 101 (1989), 390-398; C.R. Seitz, 'Mose als Prophet. Redaktionsthemen und Gesamtstruktur des Jeremiasbuches', *Biblische Zeitschrift* 34 (1990), 234-245; idem, 'The Prophet Moses and the Canonical Shape of Jeremiah', *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 101 (1989), 3-27.

31 J.G. McConville, *Judgment and Promise. An Interpretation of the Book of Jeremiah*, Leicester 1993.

32 Zie de in noot 29 genoemde literatuur.

Hoe dit ook zij, duidelijk lijkt in elk geval dat in de ons overgeleverde Masoretische tekst van Jeremia de plaats van de volkenprofetieën functioneel is. De inclusio met Jeremia's roepingsvisioen in hoofdstuk 1 brengt het gehele boek op spanning. God had Jeremia aangesteld 'over de volken en de koninkrijken om uit te rukken en af te breken, om te verdelgen en te verwoesten, om te bouwen en te planten' (Jer. 1:10). Na Jeremia 25, waar de beker aan alle volken wordt gereikt, wordt eerst in Jeremia 26-45 de voltrekking van het oordeel over Israël verhaald, want Jeruzalem moest het eerst van allen drinken (Jer. 25:19). De volken komen daarna, met Egypte voorop, Babels grote tegenvoeter, waarop een uit Juda weggevluchte rest tevergeefs zijn vertrouwen stelt (Jeremia 43v.). De apotheose vormt dan het profetische woord over Babel, waarbij alle registers van het oordeel opengaan, in een wervelende kakofonische compositie over Babels einde waarin tevens de eschatologische toon hoorbaar wordt van een nieuw begin voor Israël.³³

6. Doel en betekenis van de volkenprofetieën

Dit brengt ons bij de laatste vraag, die naar de theologische betekenis van de volkenprofetieën. Deze vraag is snel beantwoord, wanneer men met P. Volz van mening is dat de volkenprofetieën 'in religiösen und ästhetischen Werten einen unter die Propheten herabführenden Rückschritt' vertonen,³⁴ of wanneer men met H. Barthke de volkenprofetieën toeschrijft aan de begintijd van Jeremia, toen hij nog als cultisch heilsprofeet zou hebben gefunctioneerd³⁵. Weinig positiever is R.P. Carroll, die stelt dat de volkenprofetieën reeds binnen het boek Jeremia zelf theologisch achterhaald zijn: 'They (..) represent a view of life rapidly disappearing'.³⁶ Deze geleerden - en velen met hen! - hebben onvoldoende oog voor de eigen functie die de volkenprofetieën in de profetische prediking en in het concrete leven van Israël hebben gehad, en hebben derhalve de waarde

33 Cf. K.A.D. Smelik, 'De functie van Jeremia 50 en 51 binnen het boek Jeremia', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 41 (1987), 265-278 en K.T. Aitken, 'The Oracles against Babylon in Jeremiah 50-51: Structures and Perspectives', *Tyndale Bulletin* 35 (1984), 25-63.

34 P. Volz, a.w., 380.

35 A.art., 232.

36 R.P. Carroll, *From Chaos to Covenant. Uses of Prophecy in the Book of Jeremiah*, London 1981, 252.

ervan niet kunnen peilen.³⁷ Wat beoogden profeten als Jeremia met hun volkenprofetieën over te dragen, wat wilden zij bereiken bij hun hoorders?

In vroeger onderzoek heeft men wel gemeend dat deze hoorders de heidenvolken zelf waren en dat de volkenprofetieën eigenlijk een impliciete oproep tot bekering bevatten - zulks onder verwijzing naar Jeremia 27 waar beschreven wordt hoe Jeremia met een juk op de hals aan buitenlandse gezanten, die een diplomatieke missie in Jeruzalem vervullen, een boodschap van God voor de volken meegeeft. Ook wordt in Jeremia 12:14vv. gesproken over volken die zich gewennen aan de wegen van Gods volk en bij zijn naam willen zweren. En moet Seraja niet de profetie tegen Babel bij de stad Babel zelf lezen (Jer. 51:61)? Toch is onmiskenbaar het adres van de volkenprofetieën, die overigens ook geen enkele oproep tot bekering bevatten, terdege Israël zelf. In de stad Gods, tegenover het volk Gods, hebben de profeten in Gods naam de volkeren het gericht aangezegd. Maar met welk doel?

Wijd verbreid, met name in de literatuur die de volkenprofetieën in een cultische context plaatst, is de visie dat de onheilswaarden tegen de volken in feite heilsprofetieën voor Israël zijn. De ondergang van de vijandige volken betekent immers *ipso facto* de redding van Gods volk. Zoals oude profetische oorlogsoorakels de vijand vervloekten en eigen strijdkrachten moreel sterkten, zo zouden de volkenprofetieën troost en bemoediging voor het aangevochten Israël hebben betekend. Moeilijk kan dit echter over de hele linie het doel zijn geweest van de volkenprofetieën. Alleen in Jeremia 50-51 wordt het oordeel expliciet gemotiveerd met een verwijzing naar de wandaden tegen Israël, en brengt Babels val de herrijzenis van Israël. Vaker gaat het over Israëls feitelijke of mogelijke bondgenoten dan over Israëls vijanden, en zullen daarom deze volkenprofetieën bij de Israëlieten eerder angst dan vreugde hebben teweeggebracht, zoals ook blijkt

37 Aan de onderwaardering van het fenomeen van de volkenprofetie die gedurende lange tijd in het oudtestamentisch onderzoek gangbaar was, komt inmiddels wel een einde. De visie dat het in de volkenprofetieën gaat om een uitbarsting van xenofobie en geboorneerd nationalisme (cf. nog in deze lijn W. McKane in zijn Jeremiacommentaar in *ICC*), zullen vandaag de dag weinigen meer delen. In recente tijd verschenen diverse monografische studies die meer recht pogen te doen aan de eigen intentie van de volkenprofetieën. Naast de in noot 3 genoemde literatuur zijn bijvoorbeeld te vermelden: J. Barton, *Amos's Oracles against the Nations. A Study of Amos 1.3-2.5*, Cambridge 1980; D.L. Christensen, *Prophecy and War in Ancient Israel. Studies in the Oracles against the Nations in Old Testament Prophecy*, Berkeley 1989; J.H. Hayes, *The Oracles against the Nations in the Old Testament. Their Usage and Theological Importance* (Diss Princeton 1964); P. Höffken, *Untersuchungen zu den Begründungselementen der Völkerorakel des Alten Testaments*, Bonn 1977; B.B. Margulis, *Studies in the Oracles Against the Nations* (Brandeis University 1967); M. Cahill, 'The Oracles Against the Nations: Synthesis and Analysis for Today', *Louvain Studies* 16 (1991), 121-136; P.C. Beentjes, 'Oracles against the Nations. A Central Issue in the "Latter Prophets"', *Bijdragen* 50 (1989), 203-209.

uit de toon van de ontzetting die veel volkenprofetieën beheerst.³⁸ Wanneer de volkenprofetieën verkapte heilsprofetieën voor Israël zouden zijn, is het onbegrijpelijk dat tot vier maal toe in Jeremia 46vv. aan het gerichtswoord over een vijandig volk een heilswoord werd toegevoegd (46:26, 48:47, 49:6, 49:39).³⁹ Ook spreekt tegen deze opvatting dat in andere bundels volkenprofetieën soms Israël zélf een plaats onder de volken heeft gekregen, zoals in Amos 2 of Jesaja 22.

Volgens weer een andere verklaring ligt het voornaamste doel van de volkenprofetieën in de waarschuwing aan Israëls adres om niet op buitenlandse machten te vertrouwen of verdragen met hen te sluiten.⁴⁰ Deze gedachte kan in een enkele profetie wellicht meespelen, zoals in Jeremia 46, maar ontbreekt elders geheel.

De primaire intentie van de volkenprofetieën laat zich ons inziens niet vertalen in termen van opwekking tot bekering, bemoediging of waarschuwing, maar wordt pas duidelijk wanneer we zien dat deze profetieën unaniem het handelen van God centraal stellen en een geconcentreerde prediking bevatten van die God, die Zich openbaart als 'de Koning, wiens naam is YHWH Zebaoth' (drie maal wordt deze zinsnede in Jeremia 46-51 gebruikt: 46:18, 48:15, 51:57). Voor de ogen en de oren van wie deze profetieën horen ontvouwt zich het geding tussen God en de volkeren. Het hart van de bundel profetieën in Jeremia 46-51 wordt gevormd door de geheel eigensoortige profetie tegen Elam, die op pregnante wijze de ratio van de volkenprofetieën toont: de oprichting van de 'troon' van YHWH.⁴¹

In het boek van de profeet Jeremia speelt de relatie tussen God en de volken vanaf het begin een belangrijke rol. Jeremia is gesteld als profeet over de volkeren (1:5,10),

38 Er is reden om met B. Huwlyer, a.w., 323, te stellen: 'In den Völkersprüchen wird Juda gerade nicht Heil angesagt, sondern zutiefst bedrohlich, ernst und besorgniserregend - dasselbe Unheil, welches in der Sicht Jeremias die Nachbarvölker ohne Ausnahme trifft' (cf. 303v.). Zie verder o.a. R.E. Clements, *Prophecy and Tradition*, Atlanta 1975, 58 e.v.; G.R. Hamborg, 'Reasons for Judgment in the Oracles against the Nations of the Prophet Isaiah', *Vetus Testamentum* 31 (1981), 145-159 en D.H. Ryou, a.w., 328v.

39 Terecht stelt B. Huwlyer, a.w., 382, dat de reden van dit aantal en deze plaatsing van heilsbeloften niet helder is, ondanks de studie van P. Höffken, 'Zu den Heilszusätzen in der Völkerorakelsammlung des Jeremiabuches. Zugleich ein Beitrag zur Frage nach den Überlieferungsinteressen an den Völkerorakelsammlungen der Prophetenbücher', *Vetus Testamentum* 27 (1977), 398-412; cf. ook C. de Jong, a.w., 381v. Interessant is overigens dat in de Septuaginta de Elamprofetie als enige volkenprofetie voorzien is van een opschrift en een afsluitende heilsbelofte.

40 Zo C. de Jong, a.w., passim.

41 Cf. H.G.L. Peels, 'God's Throne in Elam: The Historical Background and Literary Context of Jeremiah 49:34-39', in: J.C. de Moor / H.F. van Rooij (eds.), *Past, Present, Future. The Deuteronomistic History and the Prophets* (Oudtestamentische Studiën XLIV), Leiden 2000, 216-229.

die de bezoeking Gods over alle onbesnedenen, uit Israël en de volken, aankondigt (9:25v.), en die zelf heeft gebeden om Gods gramschap over de volken (10:25). God wordt genoemd 'de Koning der volkeren, de levende God en een eeuwig Koning, voor wiens toorn de aarde beeft en wiens gramschap de volken niet kunnen verdragen' (10:7,10). Tegelijk wordt de hoop gevoed dat eens de volken zullen komen en de naam van Israëls God zullen aanbidden (3:17, 12:15v., 16:19). In Jeremia's prediking krijgt 'de vijand uit het Noorden' steeds duidelijker contouren: Nebukadnessar is de knecht die de God van Israël inschakelt om Israël en de volken te tuchtigen. De oordeelsbeker wordt alle volken gereikt en als zij die weigeren klinkt het in Gods naam: 'Drinken zult gij!' (25:28). Het is God die in zijn soevereine wil beschikt: 'Ik heb de aarde, de mens en het gedierte, dat op het oppervlak der aarde is, door mijn grote kracht en uitgestrekte arm gemaakt, en Ik geef ze aan wie het Mij goeddunkt. Nu heb ik al deze landen in de macht van Nebukadnessar, de koning van Babel, mijn dienaar, gegeven' (27:5). 'Krijgsrumoer verbreidt zich tot aan het einde der aarde, want de Here heeft een rechts-geding met de volken, Hij houdt gericht over al wat leeft' (25:31).

In de volkenprofetieën zelf wordt dit komend gericht op verschillende wijze gemotiveerd. Slechts zelden is, zoals reeds gezegd, de houding tegenover Israël de oorzaak van Gods toorn. De mening van Smothers e.a., die achter de volkenprofetieën de idee zien van een geschonden verdrag met Babel dat door God als de hoeder van het internationale recht gewroken wordt, vindt in het tekstbestand zelf geen grond. Hetzelfde geldt voor de visie van Barton, die als reden van het oordeel de overtreding van een soort natuurwet postuleert, een 'international customary law', die niet zozeer gerelateerd is aan de wetten en instellingen van God, alswel voortvloeit uit de 'common moral sense'.⁴² Heel duidelijk is in de volkenprofetieën het hybris-motief aanwezig: het vreemde volk heeft zich vol trots en spot tegen God gekeerd. Zijn naam is in het geding.

Geplaatst in de historische context van het einde van de zevende en het begin van de zesde eeuw v.Chr. brengen de volkenprofetieën een ongekende en adembenemende boodschap. In de maalstroom van de ondergang van Assyrië dat de wereld eeuwen terroriseerde en de opkomst van Babel dat Assyrië's plaats inneemt, gaat Juda ten onder. Een storm van verwoesting trekt door alle landen. Straks wordt Jeruzalem genomen, de tempel verwoest en het volk Israël gedecimeerd en verstrooid. Als alles in puin valt en alle houvast wegvalt, wijst de profetische vinger op Hem, die soeverein zijn weg gaat in deze hectische wereld, op Hem die aan geografische noch etnische grenzen gebonden is. Het profetische woord is de scan die het wereldgebeuren tot op God en zijn daden zichtbaar maakt. Niet de grote politiek maar God bepaalt de geschiedenis. Achter de waanzin van die dagen ligt niet het noodlot, maar de vinger Gods. Nebukadnessar is slechts de knecht van Hem die in zijn majesteit volken roept, en naar zijn wil en plan de voortgang

42 J. Barton, *Amos's Oracles against the Nations. A Study of Amos 1.3-2.5*, Cambridge 1980, passim; idem, 'Natural Law and Poetic Justice in the O.T.', *Journal of Theological Studies* 30 (1979), 1-14.

der tijden stuurt. Geen onrecht blijft dan ongestraft, ook de heidense volken hebben tegenover Hem verantwoording af te leggen. Elke greep naar de wereldmacht wordt door deze Koning afgestraft. Hij laat niet toe dat de machten van het kwade definitief triomferen. In het onontwarbare kluwen van de geschiedenis met alle kwaad en onbegrijpelijk leed regeert Hij.

In deze prediking van Gods wereldwijde, soevereine koningschap ligt de blijvende waarde van de volkenprofetieën. Verre daarvan dat deze schriftgedeelten een product zouden zijn van een geborneerd nationalistisch denken, openen zij een universeel zicht op de volkeren. Het centrum van de geschiedenis ligt in Juda, in Jeruzalem - het gericht over de volken is direct gerelateerd aan het gericht over Israël, dat het eerst de beker drinkt. Maar ook al *draait* in het Oude Testament alles om Israël, het *gaat* YHWH Zebaot om meer - om de volkenwereld waarover Hij regeert. Zo nemen tussen particularisme en universalisme de volkenprofetieën van Jeremia hun plaats in, in een *historia revelationis* die uitloopt op die Ene, die de beker uit de hand van zijn Vader heeft aangenomen en heeft leeggedronken tot de bodem toe, die het gericht ten volle onderging, als een Lam voor Zijn vijanden stierf, en zo de tussenmuur die scheiding maakte heeft weggebroken, de Leeuw uit Juda's stam, de Koning der koningen.